

דעת הקהל הפלסטינית ואינתיפאדת אל-אקצה

חליל שיקאקי

קבוצות ופעילויות שנשענו על לגיטימיות איסלאמית לגידול באחוזי התמיכה הציבורית בהן.

התזוזה במאזן הכוחות

ערפאת הפסיד מידה ניכרת של תמיכה בשנה הראשונה של האינתיפאדה. ביולי 2000, עם חזרתו מקמפ דייויד, הפופולאריות שלו, שהיתה נתונה בירידה מתמשכת מ-1996, צנחה עד 47% (ראו טבלה 1). ב-1996, היה שיעור התמיכה בערפאת 71%. בעשרת החודשים הראשונים של האינתיפאדה השנייה ספג ערפאת את הצניחה המהירה ביותר בפופולאריות שלו בתוך שנה אחת – צניחה של 30% ל-33% תמיכה.

הפופולאריות שלו גדלה ל-36% בדצמבר 2001, למרות החלטתו להכריז על הפסקת-אש ולמרות מעצרו של פעילים איסלאמיים ומיליטנטים אחרים באותו חודש. ייתכן שערפאת אף זכה באהדה מסוימת בדצמבר, בתגובה להחלטתו של ראש ממשלת ישראל, אריאל שרון, למנוע ממנו לבקר בבית-לחם בחג המולד. זאת, כיוון שייתכן שהציבור

היעדר התגובה עמד על כ-3%. נתונים אחרים המצוטטים במאמר זה לקוחים מסקרים דומים שביצע המחבר בין 1993 ל-2000.

הפוליטיקה הפלסטינית

אינתיפאדת אל-אקצה העצימה שלוש דינמיקות פנימיות:

- היא שינתה את מאזן הכוחות הפנימי, בכך שהחלישה את ערפאת והפתח וחיזקה את החמאס ואירגונים איסלאמיים אחרים.
- היא גם הגבירה את רמת האכזבה הציבורית מביצועיה של הרשות הפלסטינית בתחומי היעילות, הדמוקרטיזציה והמימשל התקין.
- היא הובילה לקרע בתנועה הלאומית הפלסטינית וכתוצאה ממנו להופעתה של "משמרת צעירה" מרדנית למול "המשמרת הוותיקה" של אש"ף.

ההשפעה הכוללת של שלוש ההתפתחויות, כמו הכישלון הנתפש של תהליך השלום, היתה – כך נראה – צמצום הלגיטימיות של הרשות הפלסטינית בעיני הציבור ותמיכה מוגברת במקורות אלטרנטיביים לגיטימיות. כך זכו

האינתיפאדה השנייה השפיעה עמוקות על הפוליטיקה הפלסטינית ועל האופן שבו נתפשים בציבור יחסי ישראל והפלסטינים. מהצד האחד, היא הפחיתה את התמיכה ביו"ר הרשות הפלסטינית, יאסר ערפאת, ברשות עצמה ובזרם המרכזי של התנועה הלאומית. מהצד האחר, היא הגבירה את התמיכה בתנועת החמאס ובקבוצות איסלאמיות אחרות. האינתיפאדה השנייה גם הפחיתה את האמון בתהליך השלום והגבירה את התמיכה באלימות נגד ישראלים. עם זאת, התמיכה בפיוס, המבוסס על פתרון הסכסוך בחלוקה לשתי מדינות, נשארה גבוהה וללא שינוי למרות המצור ושפיכות הדמים. מסקנות אלה מבוססות על שלושה סקרים שבוצעו בקרב הציבור הפלסטיני ביולי 2000, ביולי 2001 ובדצמבר 2001.

הסקרים בוצעו על יד "המרכז הפלסטיני למדיניות ולמחקר דעת קהל" בקרב פלסטינים בני 18 ויותר בגדה המערבית (לרבות מזרח ירושלים הערבית) וברצועת עזה. מספר הנשאלים בכל סקר היה יותר מ-1,300, בממוצע, טווח השגיאה היה $\pm 3\%$, ושיעור

טבלה 1: התמיכה בערפאת

דצמבר 2001	יולי 2001	יולי 2000	ינואר 1996	נובמבר 1994
36%	33%	47%	71%	44%

הכותב הוא פרופסור חבר בחוג למדע המדינה באוניברסיטת ביר-זית ומנהל "המרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל" ברמאללה.

טבלה 2: התמיכה באירגונים הלאומיים מהזרם המרכזי (פתח) ובאירגונים האיסלאמיים (החמאס, הג'יהאד האיסלאמי ואחרים)

לרשימת	דצמבר 2001	יולי 2001	יולי 2000	ינואר 1996	דצמבר 1993
לאומיים (פתח)	28%	29%	37%	55%	45%
איסלאמיים (החמאס, הג'יהאד האיסלאמי ופלגים איסלאמיים אחרים)	25%	27%	17%	15%	25%

המחיה. הרחוב התפכח והתאכזב מאוד מהכישלונות הנתפשים של תהליכי הבנייה הלאומית והניסיונות לכוון ממשל תקין (ראו טבלה 3). הערכת הרחוב הפלסטיני על מצב הדמוקרטיה, ביצועי הרשות הפלסטינית ורמת השחיתות מראה על תנועה מ"רע" ל"רע יותר" בשש השנים האחרונות.

ב-1996 העריכו 43% בחיוב את מצב הדמוקרטיה הפלסטינית ואת מצב זכויות האדם בה. ב-2001-2000, צנח שיעור זה ביותר מ-50%, לכ-21%. בדומה, שיעור ההערכה החיובית של ביצועי המוסדות ברשות הפלסטינית ירד מ-64% ב-1996 ל-44% ב-2001 ול-40% ב-2001. גרוע מכך: בעוד שב-1996 האמינו רק 49% כי קיימת שחיתות במוסדות הרשות הפלסטינית, צמח שיעור זה ל-76% ב-2001 ול-83% ב-2001.

תוצאות הסקר מדצמבר 2001 מעידות על תפישה ציבורית שלילית עקבית של הממשל הפלסטיני בעיני הפלסטינים, למרות הירידה בתפישת השחיתות ברשות הפלסטינית מ-83% ביולי 2001 ל-74% בדצמבר אותה שנה, בשיעור המאמינים כי השחיתות תיגבר או תישאר זהה

שחלק מהפלסטינים האשים את האירגונים האיסלאמיים באובדן התמיכה הבינלאומית בעקבות מתקפות המתאבדים בחיפה ובירושלים, שלושה שבועות לפני ביצוע הסקר. ייתכן שאחרים האשימו אותם בשפיכות הדמים במחנה הפליטים ג'באלייה וברצועת עזה, שאירעה במהלך קרבות בין פלגים פלסטיניים יריבים בתקופה שבה בוצע הסקר. באותה תקופה, למרות יותר משנה של עימותים ושל ניסיונות מתמידים לגיוס הרחוב, קרוב ל-40% מהאוכלוסיה נותרו לא משויכים פוליטית - משמע, התחרות הפנימית רק החלה. אולם המשכה של הדינמיקה הנוכחית - בצירוף שחיקה נוספת ביכולתה של הרשות הפלסטינית לספק שירותים ולטפל בליקויים בענייני מימשל - סביר שישכנעו את רוב האוכלוסיה הלא משויכת להעביר נאמנות לאירגונים האיסלאמיים.

תפישה שלילית של הממשל

התמיכה המצטמצמת בערפאת ובפתח היא גם תוצאה של סיבות נוספות מלבד התמוטטות תהליך השלום והידרדרות המצב הכלכלי ותנאי

הפלסטיני הגיב בצורה הפוכה לניסיונות של שרון לערער את הלגיטימיות של היו"ר.

בדומה לכך, התמיכה בפתח, שעמדה על 55% ב-1996, צנחה ל-37% ביולי 2000 - ירידה של כ-33% בארבע שנים (ראו טבלה 2). שנה אחת לאחר מכן, ביולי 2001, הפסיד הפתח 22% נוספים מהתמיכה בו, שצנחה ל-29%. במפתיע, האירגונים האיסלאמיים לא זכו לגידול בתמיכה בהם בארבע השנים שבין 1996 ל-2000 (גידול בשיעורי התמיכה מ-15%, ל-17%). אלה שנטשו את התמיכה באירגונים הלאומיים לא העבירו את נאמנותם לתנועות האיסלאמיות והעדיפו, כך נראה, להישאר "על הגדר". האינתיפאדה שינתה זאת: ביולי 2001 גדלה התמיכה באירגונים האיסלאמיים ב-60% ל-27% מהאוכלוסיה.

יתר על כן, ביולי 2001, לראשונה אי פעם, עבר שיעור התמיכה באירגונים האיסלאמיים ובקבוצות האופוזיציה הלאומיות (החמאס, הג'יהאד האיסלאמי, אירגונים איסלאמיים אחרים, החזית העממית לשחרור פלסטין, והחזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין) את שיעור התמיכה בזרם המרכזי של הפתח ובעלי בריתו. באותו חודש זכו האירגונים האיסלאמיים יחד ל-31% תמיכה, בעוד הזרם המרכזי זוכה רק ל-30% (ראו תרשים 1 לעיל).

עד דצמבר 2001 נותרה התמיכה בפתח ללא שינוי בעיקרה - בשיעור של כ-28% - ואילו הפופולאריות של האירגונים האיסלאמיים ירדה מעט ל-25%. ייתכן אף

טבלה 3: השחיקה באמון הציבורי בענייני מימשל

2001	2000	1996	
21%	21%	43%	הערכה חיובית של הדמוקרטיה הפלסטינית
40%	44%	64%	הערכה חיובית של ביצועי הרשות הפלסטינית
83%	76%	49%	שחיתות במוסדות הרשות

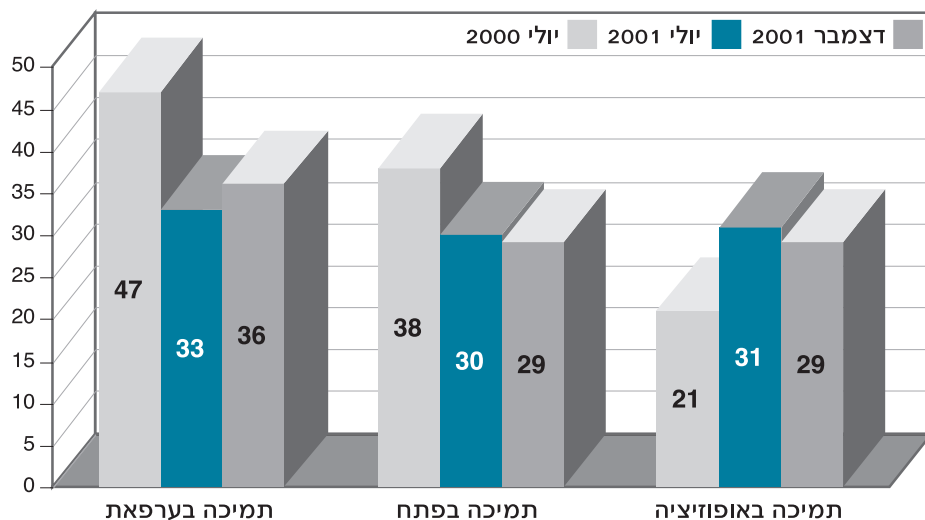
הציפיות הפלסטיניות, כי תהליך השלום יוביל לסיום המימשל העצמי המוגבל, להסדר קבע ולכינון מדינה, מלכתחילה לא היו גבוהות ביותר. ניכרת בהן ירידה הדרגתית לאורך התקופה הנסקרת. הן ירדו מ-44% בימיו של שמעון פרס כראש הממשלה (ב-1996) ל-30% באותה שנה בעת שלטון נתניהו. אחרי ארבע שנים, בימי אהוד ברק כראש ממשלה, ובזמן שנמשכה הרחבת ההתנחלויות, היו הציפיות להסדר קבע נמוכות ועמדו על שיעור 24%. עם בחירת אריאל שרון לראש ממשלת ישראל צנחו הציפיות ב-55%, לשיעור של 11%.

האכזבה של הפלסטינים השפיעה על הסביבה הפסיכולוגית שלהם, לרבות האופן שבו ראו את הסיכויים לשלום, את עתיד היחסים עם ישראל ואת תפקידה של האלימות בהגשמת המטרות הפלסטיניות. יתר על כן, לאחר שפרצה האינתיפאדה בספטמבר 2000, הצליח צה"ל לעצור למעשה את החיים הכלכליים והחברתיים בגדה המערבית וברצועת עזה. בכך יצר סביבה של איום וכפייה, שלא הניבה דבר פרט לפסימיזם ולשנאה עיוורת, שהשיבו לאחור או ביטלו חלק גדול מההישגים קצרי-החיים של תהליך השלום.

אובדן האמון בתהליך השלום דחק פלסטינים רבים יותר לתמוך בהתקפות אלימות נגד חיילים ואזרחים ישראלים, מתוך אמונה, כי האלימות תסייע להם לשים קץ לכיבוש באופן שהמשא-ומתן לא הצליח (ראו טבלה 5).

בעוד שב-1996, כאשר תהליך השלום נראה מבטיח, תמכו רק 22% מהפלסטינים בהתקפות

תרשים 1: תמיכה בערפאת, בפתח ובאופוזיציה לפני האינתיפאדה ואחריה

ל-2% לכל אחד מהם בדצמבר 2001. בניגוד להם, הדמות העולה (וזאת לפני מעצרו בידי ישראל) היתה זו של מנהיג הפתח בגדה המערבית, מרוואן ברגותי, אחד מהמנהיגים הבולטים ב"משמרת הצעירה", שזכה לתמיכה בשיעור של 11%. לפני תחילת האינתיפאדה, בספטמבר 2001, שמו כלל לא עלה בסקרים.

(2) אלימות ותהליך השלום

כאשר נחתמו הסכמי אוסלו ב-1993, תמכו בהם שני שלישים מהפלסטינים (ראו טבלה 4). אולם הציפיות של הפלסטינים מתהליך השלום והאמון שלהם בו החלו להישחק לאחר בחירת בנימין נתניהו לראש ממשלת ישראל וכתוצאה מהמשך בניית התנחלויות בגדה המערבית וברצועת עזה.

בעתיד חל גידול מ-57% ל-60% באותה תקופה. שיעור ההערכה החיובית של הדמוקרטיה הפלסטינית נשאר נמוך, 23%, אף ששיעור המאמינים כי אנשים אינם יכולים לבקר את הרשות הפלסטינית ללא חשש ירד מעט, מ-51% ביולי 2001 ל-49% בדצמבר.

עלייתה של "המשמרת הצעירה"

השילוב של הכישלון הנתפש של "המשמרת הוותיקה" של אש"ף להביא לסיום הכיבוש ולכינון מימשל אזרחי תקין ובלתי-מושחת בעיתות של מצוקה חברתית וכלכלית קיצונית, פגע קשות בלגיטימיות של הרשות, ואיפשר למקורות אחרים של לגיטימיות להופיע ולהציב את עצמם על הבמה הפוליטית מול הרשות הפלסטינית הנחלשת.

הממצאים מעידים, כי במהלך תקופה זו איבדו דמויות פלסטיניות מוכרות היטב מ"המשמרת הוותיקה", כגון מחמוד עבאס (אבו-מאזן) ואחמד קוארי (אבו-עלא), מידה רבה מהפופולאריות שלהם, שצנחה אל מתחת

טבלה 4: התמיכה הפלסטינית בהסכמי אוסלו

1993	1994	1995	2000	2001
65%	39%	72%	70%	63%

טבלה 5: תמיכה באלימות נגד ישראלים

	דצמבר 2001	יולי 2001	יולי 2000	יוני 1996	נובמבר 1994
תומכים	82%	86%	52%	21%	57%
מתנגדים	16%	12%	43%	70%	33%

המתאבדים בחיפה ובירושלים בנובמבר ובדצמבר;

- הירידה באמון הציבור הפלסטיני ביכולתה של האינתיפאדה להוסיף ולשרת את האינטרס הלאומי;

- החשש מלחימה בתוך המחנה הפלסטיני – לחימה שכבר נפתחה בג'באליה וברצועת עזה בתקופה שבה בוצע הסקר בדצמבר.

הסקר מדצמבר 2001 הראה כי 60% מהרחוב הפלסטיני, בהשוואה ל-50% ביולי אותה שנה, תומך בהפסקת-האש המיידית והמקיפה שעליה הכריז ערפאת. יתר על כן, 71% (בהשוואה ל-63% ביולי) תמכו בחזרה מיידית למשא-ומתן. חלה גם ירידה בשיעור המאמינים, כי עימותים מזוינים יסייעו להגשים מטרות לאומיות שלא הושגו במשא-ומתן (מ-70% ביולי ל-61% בדצמבר).

העובדה שהרוב הוסיף לראות את ההתקפות המזוינות בחיוב אינה סותרת את התמיכה הציבורית בהפסקת-האש. היא

בדצמבר 2001 ניכר שינוי מסוים, אך לא גדול: תוצאות סקר הראו תזוזה של כ-10% מהאוכלוסיה לכיוון של תמיכה רבה יותר בהפסקת-אש מיידית ומקיפה ובחזרה למשא-ומתן, בהשוואה למצב ששרר ביולי 2001, וזאת ככל הנראה בעקבות פרסום דו"ח מיטשל ביולי 2001.

להתפתחות זו אחראים כנראה ארבעה גורמים:

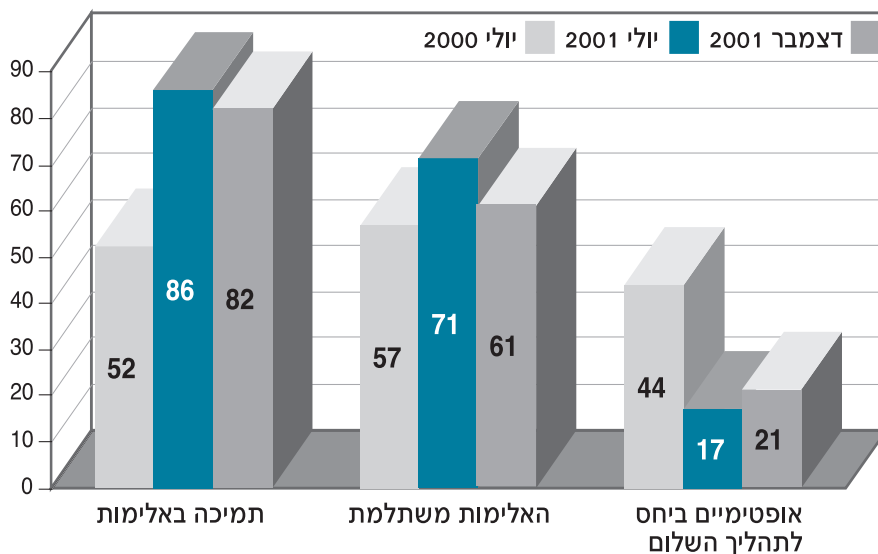
- ההצהרה של מזכיר המדינה האמריקני, קולין פאוול, בנובמבר 2001, שסיפקה אופק פוליטי כלשהו;
- הגידול בלחץ הבינלאומי על ערפאת ועל האירגונים האיסלאמיים בעקבות התקפות

כאלה, ביולי 2000, לאחר כישלון שיחות קמפ דייוויד, גדל חלקם של התומכים באלימות ל-52%. לאחר שפרצה האינתיפאדה, הגיעה התמיכה באלימות לשיא של 86%. שינוי קטן נרשם בדצמבר 2001.

בשמונה השנים האחרונות ראה רוב מכריע של הפלסטינים במשא-ומתן את האמצעי היעיל ביותר להשגת היעדים הפלסטיניים הלאומיים החיוניים. אולם ביולי 2000, מיד לאחר כישלון שיחות קמפ דייוויד, 57% מהפלסטינים האמינו, כי עימותים אלימים, אם וכאשר יתרחשו, ישיגו יעדים פלסטיניים חיוניים בדרך שמשא-ומתן לא יצליח להשיג. ביולי 2001, זינק שיעור זה ל-71% (ראו תרשים 2 לעיל).

עקבות כשלון הפסגה בקמפ דייוויד, הציפיה כי האלימות לא תגבר וכי המשא-ומתן יחודש עד מהרה, צנחה לאחר עשרה חודשים של אינתיפאדה מ-44% ל-17% ופינתה את מקומה לפסימיזם עמוק הרבה יותר.

ביולי 2000 רק 23% מהפלסטינים ראו בכישלון קמפ דייוויד סימן לסיום תהליך השלום, אך שיעור זה הוכפל עד יולי 2001. בהתאם, בעוד שביוני 2000 רק 31% האמינו כי אלימות, אם תינקט, תסייע לפלסטינים להשיג מטרות בדרכים שהמשא-ומתן אינו יכול להשיג, צמח שיעור זה ל-59% לאחר שנה. יתר על כן, ביולי 2001, רוב ברור של 71% מהפלסטינים האמין, כי האינתיפאדה כבר השיגה זאת.

תרשים 2: התמיכה באלימות, האמונה כי האלימות משתלמת, ושיעור האופטימיזם ביחס לסיכויי השלום

תמך "במידה רבה" בגבולות פתוחים לתנועה חופשית של בני אדם וסחורות במסגרת הסכם שלום. בדומה, רוב של 66% תמך ביוזמות כלכליות משותפות.

עם זאת, רוב בקרב הפלסטינים מתנגד, או מתנגד "במידה רבה", לצורות אחרות של שיתוף פעולה ופיוס, גם במסגרת הסכם שלום. לדוגמה, רק 36% תמכו ב"נקיטת אמצעים משפטיים נגד הסתה נגד ישראל"; 37% הסכימו להזמין עמית ישראלי לביתם; ו-35% הסכימו להיעתר להזמנה לביתו של עמית ישראלי.

נתון חשוב יותר: רק 7% תמכו בהנהגת "תוכנית לימודים בבתי הספר במדינה הפלסטינית, שתכיר בישראל ותלמד ילדים שלא לדרוש את החזרת כל פלסטין לידי הפלסטינים". ייתכן שקשה לאנשים המצויים עדיין תחת כיבוש להפגין נכונות לתקן את הנרטיב שלהם, נרטיב שהוא חלק בלתי נפרד מהסכסוך המתמשך.

התוצאות מצביעות על שני דברים מעניינים: א. קיים רוב מכריע ועקבי התומך בפיוס; ב. מסתמנים סדקים באמונה, כי הוא ניתן להשגה. התוצאות גם מראות, כי התמיכה הפלסטינית הגורפת בפיוס כעיקרון לפתרון הסכסוך יורדת במידה משמעותית, כאשר הפיוס מאיים על הנרטיב ההיסטורי הפלסטיני. 73% מהנשאלים בדצמבר 2001 תמכו או תמכו "במידה רבה" בתהליך של פיוס – שיעור זהה לזה שנסקר ביולי 2001 ודומה לזה שנסקר ביולי 2000 (ראו תרשים 3). אבל רק 46% האמינו בדצמבר כי הפיוס אפשרי, ו-41% האמינו כי הוא "אינו אפשרי כלל". כאשר התבקשו לשער מה דעותיהם של רוב הישראלים בנוגע לסיכויי הפיוס, סברו 54% כי הישראלים חושבים שפיוס "אינו אפשרי כלל".

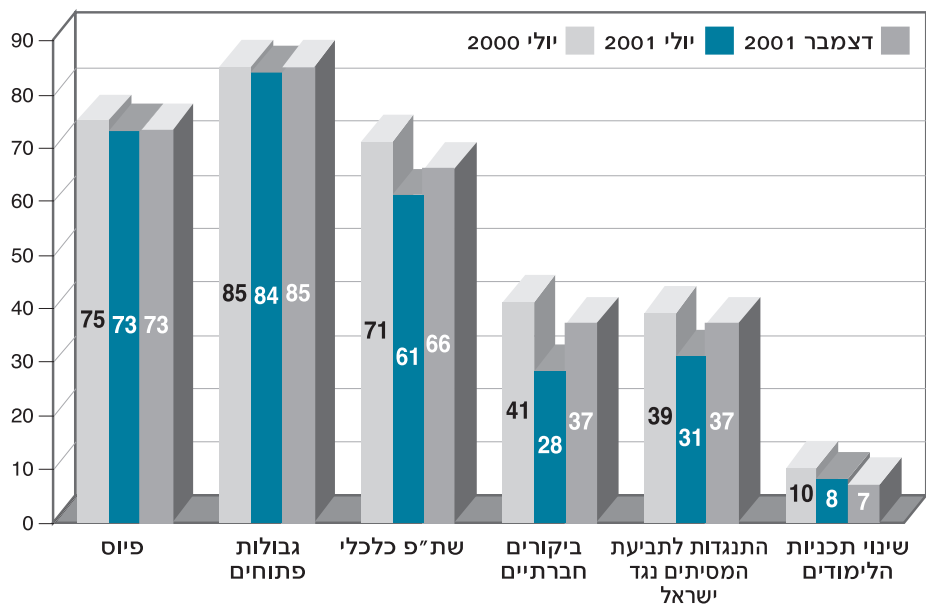
בדצמבר 2001, כמו בשני הסקרים שקדמו לו, רוב גורף של הפלסטינים (85%) תמך או

משקפת כנראה את הלך הרוח של הרחוב, שלפיו לפלסטינים יש יותר מאופן-פעולה אחד במאמץ להגשים את האינטרסים החיוניים שלהם. הפסקת-אש ומשא-ומתן הם אפשרות אחת, ואילו עימות מזוין הוא אפשרות נוספת. עובדה זו משקפת גם את אמונתם של רוב הפלסטינים כי הפסקת-האש לא תחזיק מעמד. רק 21% מהם צפו אז הפסקת-אש מתמשכת וחזרה למשא-ומתן. אולי בכך נמצא ההסבר לרמת התמיכה הגבוהה בהתקפות מזוינות נגד חיילים ומתנחלים (92% בשני המקרים) ואת התמיכה הגבוהה יחסית בהתקפות נגד אזרחים בתוך ישראל (58%), כפי שעולה מהסקר בדצמבר 2001.

(3) פיוס ישראלי-פלסטיני

למרבה ההפתעה, דבר אחד נותר ללא שינוי בלב הסערה: כשלושה רבעים מהמשתתפים בסקרים הוסיפו לתמוך בפיוס בין הפלסטינים לישראל (במיתווה של שתי מדינות והסכם שלום ביניהן). נראה כי בטווח הקצר, איום שרמת המיידיות שלו גבוהה מאוד, מעורר בקרב הפלסטינים תגובה מאוד רגשית – ונוקשה. אולם בעניינים ארוכי טווח, כך ניתן להסיק מתוצאות הסקרים, רווחת חשיבה רציונלית יותר על אף הכאב והסבל המאפיינים את החיים הפלסטיניים.

בסקר שנערך בדצמבר 2001 התבקשו המשתתפים, בפעם השלישית מאז יולי 2000, לבטא את תמיכתם או התנגדותם לפיוס בין שני העמים לאחר סיומו המשוער והמוצלח של משא-ומתן, שיוביל להקמת מדינה פלסטינית המוכרת על ידי ישראל – ולשער מה הסיכויים לפיוס כזה.

תרשים 3: תמיכה בפיוס לפני האינתיפאדה ואחריה